

ДІТКИ З КЛІТКИ: МОЛОДЕ ПОКОЛІННЯ УКРАЇНЦІВ ХХ ст. У ЛАБЕТАХ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ

СЛОНЬОВСЬКА О. Упольоване покоління: роман у 2 кн. / О. Слоньовська. –
К.: Український пріоритет, 2017. – 752 с.

Далеко не кожна книжка, особливо велика за обсягом, сьогодні користується попитом, хоча мало не кожен сучасний письменник прагне залишити по собі саме розлогий роман. Між бажаним і дійсним, тобто справжнім визнанням і письменницькими амбіціями, часто пролягає прірва. Тож справжньою знахідкою є твори, написані не для слави, а для торжества правди й усвідомлення молодшим поколінням непростого минулого. Епіграфом до своєї книжки О. Слоньовська вибрала промовистий афоризм Ю. Нагибіна: «Те, про що не написано, згодом починає здаватися таким, що його взагалі не було». Справді, тільки художня правда, а не сухі факти здатна змусити читачів переміщуватися в інший час й іншу епоху, щоб через співавторство з письменником досліджувати минуле «зсередини». На жаль, у сучасній українській літературі гостровикривальних творів про ХХ століття мало. Причина такого явища не в необізнаності письменників з відповідними координатами (більшість митців старшого і середнього поколінь родом якраз із Совдепії, тож на власній шкурі відчули всі принади підневільного існування в СРСР), а в тому, що сучасний читач не бажає виїмково похмурих картин гніту, визискувань, переслідувань і ламання людських дол, а прагне панорамного опису й усебічної інтерпретації цієї історичної доби. Вже нікого не треба переконувати, що сучасний український читач давно не всеїдний. Більше того, колгоспним скнінням зараз нікого не приголомшиш, як і не викличеш інтересу читаючої публіки, змальовуючи поламані долі тих, хто

дивом повернувся із заслання і несподівано побачив колишніх друзів або й своїх персональних донощиків благополучними коліщатками/гвинтиками тоталітарної системи. У романі «Упольоване покоління» тоталітарна радянська система постає без гротеску і фальшивої шаржованості. Її живі «коліщатка-гвинтики» не позбавлені людських вад або ж переваг, але шансів на втечу з пастки в жодного з них немає: ця структура наділена широким спектром підкупу, захоочення, матеріальної зацікавленості. Інша річ, що кожен, кого вона випробовувала: і ті, що погодилися служити монстру, й покалічені або надламані, – це люди, які постійно шукали порятунку й виходу з лабіринту. В романі рельєфно показано три покоління українців, кожне з яких докладало власних зусиль до торжества української державності.

У нашій літературі фактично немає творів про студентство, школу й учителів, де в позитивному ключі було б проінтерпретовано важливі нюанси відповідних структур і соціальних груп.

У романі-дилогії О. Слоньовської найбільшою знахідкою є саме студентське й молодіжне середовище 1970–1980-х рр., часу стагнації і брежнєвського застою, коли найбільш прозорливі люди називали 73-й рік 37-м навпаки. Арешти студентів, виклики юнаків і дівчат у КДБ, сексотство в академгрупах, гуртожитку, під час «панщини» на колгоспних і радгоспних ланах у студзагонах, врешті, невидима гігантська клітка, про яку не знає, але в якій живе молоде українське покоління, що народилося в радянському зоопарку, щоденно давить і тисне, примушуючи змиритись із тоталітарною системою. Найбільш свідомі викладачі зазнають гонінь, менш сильні духом, не скочуючись до вірнопідданості й доносів, намагаються вберегти надто чесних і прямолінійних студентів від найбільших небезпек, які чатують зусібіч. Такі акценти у творі дуже важливі. Сучасні читачі сприймають їх належно, адже більшість у межах системи капітулювала перед життєвими труднощами, безсоромно виставляючи напоказ власні комплекси, власне безсилля, підтверджуючи таким чином тезу про українську націю, що нібито вкотре виявилася неспроможною розродитися героями і непересічними особистостями. Ця теза дратує читачів літнього віку, вони розцінюють її як творчу невдачу письменника. Тим часом проблема українця, що відчував себе і поводився як європеєць навіть у часи тоталітарної радянської системи, досі не вичерпана, навіть не освоєна. Однак якщо припустити, що у 1970–1980-х рр. минулого століття українці масово перетворилися на сексотів, кар'єристів

і пристосуванців, якими їх подають найбільш критично налаштовані постмодерні автори, то доведеться визнати й те, що нашої нації взагалі не існує. Насправді ж це не так. Що ж відбулося? Що сталося? Все просто: літературна й життєва правда перетворилася на мимобіжні прями. Однак має настати час, коли досі не інтерпретовані теми, малознані літературні психотипи будуть центральними в літературі.

Персонажів «Упольованого покоління» виписано високопрофесійно. Це не «фанерні» хлопчики і дівчатка, а яскраві особистості. У романі, особливо у першій його частині, історії студенток-одногрупниць Ольги Понятовської і Лади Чморик розгортаються паралельно, Лада навіть відтісняє надто совісну Ольгу на периферію. У родинях дівчат різний мікроклімат, у них різні вподобання, рівень обдарованості, але похвальним у їхніх характерах є те, що навіть у досить юному віці вони ставлять мету і неухильно до неї прямують. Хоча шляхи досягнення мети у дівчат різні, й Ладине хизацтво, яке з кожним роком проявляється все агресивніше й виразніше, змушує читачів переконатися, що добро з кулаками неухильно переростає у зло, причому зло в найпотворнішій формі. Тож Лада Чморик – не тільки породження тоталітарного режиму, психотип невгамовної активістки, а й узагалі символ зловісної «пропащої сили», уособлення драми непересічної людини, яка не знайшла розумного застосування власній надмірній життєвій енергії.

Сюжетно-композиційні особливості твору не викликають опору. Два великі екскурси в минуле: концтабірне життя гуртожитської прибиральниці Ганни Станіславівни і трагедія Гната Босого – сільського божевільного, який був під час Другої світової війни упівцем. До нього розум повертається лише на руїнах землянки-криївки, зірваної «істребками». Обидва сюжети

доречно доповнює екскурс про трагічні випробування бабусі й батька Ольги Понятовської, про знущання патологічного ката, «істребка» Щура, над маленьким хлопчиком-сиротою після ув'язнення матері. Щур причетний і до катування Гната та мученицької смерті його коханої Юстини, яку «істребок» спалив живцем. Усі три екскурси творять автономний «роман у романі». Окрему увагу О. Слоньовська приділяє долі вивезених із Криму найближчих родичів Героя Радянського Союзу Сабіра Гафарова, який зумів добитися повернення своїх рідних у Крим, хоча ледве не поплатився за це головою. До речі, сім'ї свідомих патріотів, які в радянські часи, коли, наприклад, було визнано, що кримськотатарський народ недостойний жити при соціалізмі, а не те що при комунізмі, виховали нащадків у патріотичному дусі. Недаром маленька Зія звиряється улюбленій учительці: «Ми знаємо, хто ми, і пісні пам'ятаємо, й прислів'я, і народних героїв. Кримські татари не виродяться, не пропадуть ніколи, щоб з ними не робили. Де нас троє, там уже незримо увесь кримськотатарський народ».

Прикметно, що між персонажами роману й реальними людьми нинішньої України існує зв'язок. Творче досягнення О. Слоньовської у романі-диалогії «Упольоване покоління» полягає насамперед у створенні таких образів українців, які «бути» ставлять значно вище, від «мати». Густе письмо роману свідчить про талант авторки, а її обізнаність – про енциклопедичний рівень знань. Мова роману блискуча, щедро пересипана прислів'ями, уривками пісень, які завжди належно відтінюють або колорит доби, або соціальне середовище. Роман читається легко, але «не відпускає» читачів від себе місяцями. Закономірно, що в наш час українці прагнуть бачити розвиток характеру, долі героя, прагнуть прослідкувати

перспективи його самореалізації. Розповідь від першої особи, навіть якщо це всього лише образ-маска, підкупує реципієнтів насамперед тим, що вона сама є очевидцем тих подій, про які йдеться. Інша річ, що й письменниця знає про свою епоху все. Вона бачить свого героя наскрізь, оцінює його й очима сучасників, і поглядом потенційного читача. О. Слоньовська з таким завданням впоралася.

Шевченківську премію не присуджують за єдину книжку, картину чи музичний фільм. Це – найпрестижніша в Україні нагорода, яку присуджують митцю за здобутки за все його життя. О. Слоньовська – громадський діяч, кавалер ордена княгині Ольги III ступеня, відомий в Україні науковець, авторка шкільних підручників із української літератури. А ще ця людина – визнаний тонкий лірик, адже практично всі її поетичні книги відразу після появи друком були відзначені високими літературними преміями. Як прозаїк О. Слоньовська заявила про себе чудовим романом «Дівчинка на кулі», який здобув Гран-прі Міжнародного літературного конкурсу романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова – 2012». Роман «Упольоване покоління» – непересічне явище українського красного письменства початку XXI ст. Це густонаселений текст, що засвідчує талант авторки. «Зайвих» персонажів у романі немає. Усі вони працюють на головну ідею твору: людина творить себе як особистість лише власними зусиллями і завдяки моральному вибору. Такі взірці руйнують стереотипне уявлення про українську літературу як песимістичну, тому роман-диалогія «Упольоване покоління», на нашу думку, заслужує на високу відзнаку.

Алла КОХ,
викладач Коломийської гімназії
ім. Михайла Грушевського,
письменниця